

ԿՈՐԻՆԵՆԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՎԵՐՁԱԲԱՆՆԸ

Կորինեյ իր գրքին վերջը մեզի կ'առանցէ Ս. Մաշտոցի կեանքին հետ կապուած կարեւորագոյն երկու գէպերու ժամանակակից հաշիւը, այսինքն թէ երբ կրօնաւորեցաւ ան և երբ սկսաւ Հայոց դպրութիւնը։ Այդ ժամանակագրութիւնը սակայն հանելուկի մը ձիւր ստացած է այժմ. որուն լուծման ուշխատած են կարգ մը բանասէրներ, բայց ոչ գահացուցիչ արդիւնքով։ Դերկայիս մինք պիտի աստճարեկենք ուրիշ լուծում մը այդ մասին։

1. Արդ Կորինեյ համաձայն Ս. Մաշտոցի կրօնաւորութեան շրջանը տեսած է 45 տարի, սկսելով Պարոնց կրման արքայի չորրորդ տարիէն և վերջ գտած իր մահով՝ Յազկերտ Երկրորդի առաջին տարին։ Այս հաշիւին մանրամասնութիւնը տուած է Կորինեյ սպալէս։ Կրման թագաւորած է, ըստ իրեն, Ս. Թարի. ուրեմն, զեղչելով անկէ երեք տարի, կ'ունենանք,

Կրման (6 + 3 =) 3

Ծագկերտ Ա. 21

Դուար 24

այսպէս փոխանակ 45ի կ'ունենանք միայն 24 տարի. ըսել է թէ կը պակսի 21 տարի։

2. — Դարձեալ Կորինեյ համաձայն, Հայոց Դպրութիւնը սկսած է Ս. Մաշտոցի մահէն 35 տարի առաջ, Յազկերտ Առաջինի ութերորդ տարին։ Արդ Յազկերտ Առաջին ըստ Կորինեյ իշխած է 21 տարի. զեղչելով անկէ եօթ տարին, կ'ունենանք 14 փոխանակ 35ի. ուրեմն դարձեալ կը պակսի 21 տարի։

3. — Այդ պակասին պատճառը հասկնալի է որ ինքը Կորինեյ եղած պիտի չըլլայ. այլ այն գրիչը՝ որուն ընդօրինակութեամբ մեզի հասած է Կորինեյ մատենաքոյնը։ Կրեանք այժմ գտնել այդ պակասը և ամբողջացնել Կորինեյ ժամանակագրութիւնը, իր կողմէ տրուած հրկու հաշիւները համաձայնեցնելով։ Մեր պատասխանը պիտի ըլլայ գրական։

4. — Պակասած այդ տարրը կը գետնեղենք ոտորեւ իր տեղը Կորինեյ բնագրին

մէջ, չեղարկելով մեր կողմէ կատարուած լրացումը։

Սեւ արդ լինի համար հաւատոյց երանելուն ամբ քառասուն և հինգ, և ի զըպբութեանէն Հայոց մինչև ցվախճան Սրբոյն ամբ երեսուն և հինգ, որք համարին այսպէս. թագաւորիս Կրմանայ Պարոնց արքայի ամս վեց, և Յազկերտի ամս քսան և մի, և յոռաջնումն ամի երկրորդ Յազկերտի որդւոյ Վռամայ վախճանեցու երանելին, և արդ առնու համար սրբոց հաւատոյց ի չորրորդում ամէն Կրման արքայի մինչև յառաջին ամի երկրորդ Յազկերտի որդւոյ Վռամայ, և զպրութեանն Հայոց յաթերորդ ամէ Յազկերտի առեալ սկիզբն։

5. — Աւրա՞ն օրինակող գրիչը ամս քսան և մի բաւարուն կրկնութեան պատճառով ոտուում մը ըրած է, ինչ որ շատ սովորական է ընդօրինակութեան ժամանակ, և դուրս ձգած է ևս Վռամայ ամս քսան և միա տողը, անհասկնալի զարձնելով ժամանակահանգիս հաշիւին վերջին մասը։

6. — Վռամայ անունը և դուրս ինկած տարիներուն թիւը կանխաւ կարգ մը քանոնէրի երեւումը են Կորինեյ բնագրին մէջ, այսպէս. Ե. Բիւզանդացի ամս քսան։ Զ. Ե. Ակրինան ամս ԺԹ, Մ. Արեղեան ամս և աստն, որոնցմէ ոչ մին սակայն չի գահացնել պահանջը այն զոյգ հաշուարկութեանը, որոնք յիշուած են Կորինեյ բնագրին մէջ, այսինքն 45 և 35 տարիներու գումարները։

Մեր ենթադրած թիւը, 21 տարի, ոչ միայն կը գահացնէ այդ պահանջը, այլ և ցոյց կու տայ շատ հաւանական պատճառը ոտուումին զոր գրիչը կատարած է անզգալաբար։

Թէ Վռամի իշխանութեան տարիները ըստ Կորինեյ եղած են 21, կողմնակի կերպով կը հաստատուի Ռարինացիի վկայութեամբ ալ, որուն համաձայն Վռամ թագաւորած է 21 տարի (Պատմ. Գ. Կէ.)։

7. — Հետեւաբար վերոգրեալ մեր ճշգրտով կ'ունենանք հետեւեալ հաշիւները, որոնք համաձայն կու գան Կորինեյ թուարկութեանը։

Ա. — Մաշտոցի կրօնաւորութիւնը, 45 տարի, կը հաշուենք այսպէս.

Կրման (6 - 3 =) 3	
Յազկերտ Ա. 21	
Վասմ 21	
Գումար 45	

Բ. — Հայոց դպրութեան սկիզբէն 35

տարի կը հաշուենք այսպէս.

Յազկերտ Ա. (21 - 7 =) 14	
Վասմ 21	
Գումար 35	

Այս կերպով հարկ չի մնար բնագրական այն միւս սրբագրութիւններուն կամ փոփոխութեան, զորս կատարած են Նորայր Բիւզանդացի (Կորիւն Վարդապետ, Տփղիս, 1900, էջ 387) և Հ. Ներսէս Ակիւնեան (Կորիւն, Վիեննա, 1952, էջ 65), առանց արգարացուցիչ հիմքի ունենալու: Ասով կրնայ փարատիլ նաև կասկածը Մ. Արեղ-եանի, զոր յայտնած էր Կորիւնի բնագրին օւթերորդս և 435-ը թիւերուն ճշգրիտ մասին (Վարք Մաշտոցի, Երևան, 1941, էջ 124):

8. — Այս տուեալներու հիման վրայ եթէ ուզենք գիտնալ թէ մեր թուականի ո՞ր տարին տեղի ունեցած հայերէն գրերու գիւտը և հայկական դպրութեան սկիզբը, պարտաւոր ենք նախ ձեռք բերել Յազկերտ Երկրորդի գահակալութեան առաջին տարին:

Արդի գիտուններու և քանասէրներու համաձայն, Յազկերտ Բ. թագաւորի առաջին տարին կը համապատասխանէ քրիստոնէական թուականի 438 Օգոստոս 4 — 439 Օգոստոսին: Այս տարեթիւը ճշգրիտ կը համաձայնի Կորիւնի և ուրիշ հայ հնագոյն պատմիչներու ժամանակագրութեան հետ: Ուրիշ հանելով 439էն 35 տարի, կ'ուենանք (439 - 35 =) 404 իբրև ճշգրիտ թուական հայերէն գրերու գիւտին և մեր գրականութեան սկզբնաւորման:

ՆՈՐՈՍԻ ԵՊՍ.

ՄԵՍՐՈՊ-ՄԱՇՏՈՑ

(Համառօտ ակնարկ կեանքի եւ գործի մասին)

Հայ գիրի գտիչը այն բացատրիկ դէմքերէն է, որ ունեցած է իր առանձին կենսագիրը, բայց այնքան խառնակ, անսրույ և աւելի քարոզչական քան առարկայական ռեճով, որ չենք կրնար ըսել թէ Մեսրոպ Մաշտոց ունի իր կենսագրութիւնը: Վարք Մաշտոցի երկը հիացական արտայայտութիւնն է աշակերտի մը՝ իր ուսուցչին հանդէպ, քան պատմութեան համար խմբագրուած յոտաւկ տեղեկութիւններու աղբիւր մը: Իսկ զայն չըջապատող պատմաբաններու անդեկութիւնները, ինչպէս Փարպեցին և Ռորինացին, փոխանակ աւորույցացնելու և լուսարանելու ինչ որ մօտ է և ստուերային Կորիւնի մօտ, ընդհանառակ, կը հակասեն գիրար և յաճախ, կարեւորագոյն հարցերու մասին, բոլորովին կը շփոթեն ընթերցողը:

Իսկ եթէ կարծուի թէ վերջին դարու մեր բանասիրութիւնը, հակած սկզբնաղբիւրներու հակասական տեղեկութիւններուն վրայ, յաջողած է, գիտական այս կամ այն մեթոտով, զանազանել խաւարը լոյսին, վերջէն աւելցուածը՝ սկզբնական աղբիւրէն և մաքրել ու յստակել Մաշտոցի անձին և գործի մասին մեր ժառանգած սակաւթիւ գիտելիքները, այս ապաւորութեան ալ ճակատագրիւր յուսախաբութիւնն է:

Իրաւ է որ, ինչպէս անցեալի մէջ ամէն պատմագիր, Հ. Սլիշանէն սկսեալ ալ ամէն քառասէր և գիտնական, հայ թէ օտար, որ քահալած է մեր դպրութեամբ, փորձած է քիչ մը աւելի վեր հանել առեղծուածներու և հարցականներու քօղը Մեսրոպի երեսնէ:

Սակայն այսօր, երբ ուսումնասիրող մը փորձէ ընդհանուր ակնարկի մը մէջ համադրել սկզբնաղբիւրները, յարակից տեղեկութիւնները և ասոնց մասին կուտակուած գրականութիւնը վստահելի կարծուած մի քանի ընդհանուր իրողութիւններին ալ կը սկսին խախտիլ իր մտքին մէջ և կը մնայ շփոթած:

Հետեւաբար, երբ անհրաժեշտ կ'ըլլայ ընել